

Erdélyi Riport, VI. évfolyam 17. szám – 2007. május 3.

Csaba László, a Közép-európai Egyetem (CEU) professzora

Ma már nem megfelelni kellene

Romániának és Bulgáriának, ha sikeres tagja szeretne lenni az Uniónak, nem szabad a 2004-ben csatlakozottak példáját követve „ostoba menyecskeként” viselkednie – véli Csaba László, a budapesti Közép-európai Egyetem (CEU) oktatója. Domján Levente interjúja a két új tag európai helyzetéről.

Románia és Bulgária csatlakozásáról sokféle vélemény közismert. A bővítést ki hibának, kapkodásnak, ki pedig az európaiság kiteljesülésének minősíti. Ön hogyan értékeli?

Ez a bővítés még a 2004-esnek a beteljesítése volt, amelyre viszont – tudjuk – mindkétféle értékelés igaz. Hosszabb távon nem képzelhető el Európa Kelet- és Közép-Európa nélkül. Az európai egyesülésnek a gondolata 1957 óta azért van úgy megfogalmazva, hogy az EU minden demokratikus európai ország előtt nyitva áll, mert a Római Szerződést néhány hónappal a lengyel és a magyar felkelés eltiprása után írták alá, és az alapító atyáknak a gondolataiban erőteljesen benne volt, hogy az akkori, még szovjet befolyás alatt álló országok is részei kell hogy legyenek Európának. Tehát történelmi értelemben a mostani bővítés is biztosan előrelépés. Ugyanakkor nem kétséges az sem, hogy már a 2004-es új tagállamok sem tudtak felnőni az uniós követelményekhez, sok tekintetben éretlenül léptünk be az Európai Unióba, aminek következményeként az EU két-három éve egyfajta intézményi és végrehajtási válságban van.

Mit ért válságon?

Intézményi válság van a tekintetben, hogy a tagállamok nem fogadták el az unió további bővülését jelentő alkotmánytervezetet, föllazították a Stabilitási és Növekedési Egyezményt, amely a tartós gazdasági növekedést alapozta volna meg, és olyan szempontból is éretlenek voltunk, hogy az új tagállamok a régiek rossz példáját követve hajlamosak voltak egyfajta minimalista megközelítésre. Elérünk egy olyan szintet, amely egy kis jóindulattal elégséges belépő az EU-ba; ha elérjük a jelenlegi tagállamok közül a

leggyengébbnek a megfigyelhető és mérhető eredményeit, akkor az már egy európai szintnek tekinthető, s nemcsak a politikában, hanem a kultúrában, gazdaságban, pénzügyekben, műszaki fejlesztésben és az élet minden területén. Ez a minimalista felfogás ugye akkor szokott jelentkezni, amikor a gyereket beíratják külön tornára vagy zongoraórára, amikor se teste, se lelke nem kívánja sem a zongorát, sem a külön tornát, és mennyire megkönnyebbül, felszabadul, amikor – ha egy mód van rá – nem kell elmennie a különórára. Bizony hajlamunk van arra – Magyarországnak éppúgy, mint Bulgáriának és Romániának –, hogy elblicceljük azokat a feladatokat, amiket nem kérnek konkrétan számon a következő órán. Ez nagyon szembetűnő a lisszaboni program esetében, de szembetűnő minden olyan változtatásnál is, ahol az európai együttműködés egyfajta előleget kívánna meg tőlünk. Tehát nem a kölcsönösség alapján, hogy ők adják nekünk ezt, mi pedig amazt, hanem az uniós értékekkel való azonosulás igényelné meg, hogy aktívabban vegyünk részt a koszovói függetlenség megalapozásában, Horvátország uniós tagságának előkészítésében, a törökök csatlakozása körüli vitákban vagy az oroszországi demokrácia értékelésében. Ezeken a területeken egészében véve, úgy látom, minimalizmus figyelhető meg, ami annak a jele, hogy minket azelőtt bevettek a csapatba, hogy mi valóban képesnek tartottuk volna magunkat a részvételre vagy a közöshöz való hozzájárulásra. Egyáltalán az a gondolat, ami az athéni konferencián, egy politikai rendezvényen felmerül, hogy „és akkor mi mit rakunk az európai közösbe?” Tízből kilenc közép-európai politikus sértődéssel veszi tudomásul, hogy ugye minket a balsors régen tép. Mi nem nagyon gondolunk bele, hogy mit tudunk ehhez hozzátenni. Ez már csak azért is nagy baj, mert az általam felsorolt területeken, amelyek az uniónak a legfontosabb jövőbeli fejlődési területei – a műszaki fejlődés, a pénzügyek, a közös kül- és biztonságpolitika, szabályozási rendszer – tekintetében nemigen álltunk elő új gondolatokkal. Úgy tűnik, mintha túlságosan is jól nevelt gyerekként viselkednénk. Az utóbbi években rászoktattak arra, hogy ne nagyon kritizáljuk az unió fennálló viszonyait, most viszont, hogy bent vagyunk, egy olyan EU-val szembesülünk, amely működési válságban van, de mi még mindig arra figyelünk, hogy ne sértsünk meg benne senkit. Pedig rá kellene jönni arra, hogy mi már bent vagyunk az unióban, tehát már nem megfelelni kellene, hanem javító szándékkal ötleteket adni hozzá.

Ön szerint Románia és Bulgária belépésével milyen két gazdasággal gyarapodott az EU?

Két gyorsan növekvő, nagy gazdasági potenciállal bíró ország csatlakozott, amelyekben viszont további intézményi reformokat kell végrehajtani. Bulgária esetében a jelenlegi gyors gazdasági növekedés, a stabil árfolyam és az árstabilitás nem lesz fenntartható, abban nagyon sok az egyedi elem, és ahhoz, hogy az a következő 10-15 évben kivetíthető legyen, mély intézményi reformokra van szükség a bíraskodástól a pénzügyi rendszeren át egészen a műszaki fejlesztés finanszírozásáig terjedő körben. Fennáll a veszélye viszont annak – és én most a magyar, cseh, lengyel, szlovák tapasztalat alapján beszélek –, hogy a két új tag is ostoba menyecskeként viselkedik, azaz, ha ő már el van jegyezve, akkor már nem kell semmiféle erőfeszítést tennie, sem a külseje, sem a belseje, sem az együttműködés, sem a gazdaság tekintetében. Románia és Bulgária esetében is fennáll a veszélye annak, hogy a politikai elit túlságosan hamar megelégszik a saját teljesítményével, hátradől, s azt mondja, itt az ideje, hogy végre megtömjük a zsebünket.

És nem foglalkoznak azokkal a feladatokkal, amiket nem végeztek el – pedig meg is mondták a taggá válás kapcsán, hogy jelentős részben ígéretük alapján lettek felvéve –, legyen szó a környezetvédelemlről, az oktatásügyről, a nyelvek sokszínűségéről. Nos, e tekintetben mintha kicsit hamarabb felpuhulnánk, azt gondolva, hogy erre nem is kell már erőfeszítéseket tenni, holott nem azért kell megoldani ezeket a feladatokat, mert Brüsszelben valaki összevonja a szemöldökét, és azt mondja: ejnye, ejnye, ti románok, ti magyarok, bolgárok, szlovákok, nem vagytok olyan jó európaiak, mint például a görögök, a svédek vagy a franciák, hanem azért, mert ezeknek a gondoknak a megoldása az ezekben az országokban élő állampolgárok érdeke és feladata. A 2013-as pénzügyi keret már egy reális távlat ahhoz, hogy az ezt követő időszakra is számos terv fogalmazódjon meg alkotó módon a műszaki fejlesztésben, területfejlesztésben, mezőgazdaságban, oktatásban és sok más kérdésben. Ezt azonban csak feltételes módban mondanám, mert ilyen irányú tervező gondolkodást csak nagyon kis mértékben látok, akár Magyarországon, akár az egész Unióban.

A 2004-ben felvett tízek példájából kiindulva, a hátradőlést leszámítva, mit hozhat a csatlakozás első két-három éve Románia és Bulgária számára?

Elsősorban lehetőséget arra, hogy ha tovább folytatják a reformokat, olyan intézkedéseket hozhatnak, amelyek a következő öt-tíz év gazdasági növekedését megalapozzák. Ugyanakkor a veszély fennáll, mivel az azonnali kényszer elmúlt, hogy a hátralévő rövidebb időszakot inkább népszerűség-hajhász politikával fogják eltölteni. Ez nem elkerülhetetlen, hisz a mediterrán szigetországokban az államháztartás kérdését rendbe tették, a balti államokban a gazdasági növekedés üteme nem lassult le, az államháztartás tekintetében szigorú politikát folytattak. Románia és Bulgária számára a legfontosabb, hogy ne kövessék a rossz példát. A jó eljárás – a szigorú fiskális politika, a tovább folyó reformok – a következő évtized növekedésének az alapjait teremtené meg, ugyanakkor nehéz nem látni, hogy a kísértés arra, hogy ne csináljunk semmit, nagyon nagy, mert a számonkérés is biztosan enyhébb lesz, mint ahogy az a korábbi időszakban volt.

Pontosan kié a jó és kié a rossz példa?

A jó példa egyértelműen a balti államoké, amelyek nem hagyták magukat az uniós viták és bizonytalanság által befolyásoltatni. Ők továbbra is liberális jellegű, a gazdasági növekedést középpontba állító, az államháztartás megfegyelmezését, az árfolyam stabilitását központi célnak tekintő gazdaságpolitikát folytattak. Pozitív Ciprus és Málta tapasztalata is, amennyiben a korábbi laza államháztartás-politikát szigorúval váltották föl. A nem nagyon jó példák közé a magyar, lengyel, szlovák tartozik, amely abba az irányba mutat, hogy egy ideig folynak az erőfeszítések, utána pedig fel lehet lazulni, mert annak nincs semmilyen következménye. Iszonyúan kicsi a valószínűsége annak, hogy ma elkövetek valamit, és még ma megbűnhődöm érte, azonban nem szabad abba a hibába esni, hogy ha nem töltünk az autóba benzint és nem áll meg egy kilométer után, akkor nem fog tíz, húsz, száz kilométer múlva sem. Ez a veszély nagyon is fennáll, mert a politikában az optikai csalódások esélye nagy, annak a tudata, hogy amit most teszünk, az két-három év múlva lesz érzékelhető, az nagyon kicsi, ezért tartok attól, hogy mind Bulgária, mind Románia esetében a politika hajlik az olcsó megoldásokon alapuló

kompromisszumokra.

Néhány napja, egy debreceni doktori kiselőadás alkalmával hallottam, hogy az uniós pénzek, források esetenként képesek lehetnek a gazdasági növekedés lassítására, sőt, mint Portugália példája mutatja, akár mínuszba fordítására is. Mivel a közgondolkodásban ennek épp az ellenkezője él, magyarázza meg, kérem, ezt az ellentmondást.

Arról van szó, hogy nem az meghatározó, hogy mennyi pénz áll valakinek a rendelkezésére, hanem az, hogy azt hogyan használja föl. Ez nem kézenfekvő, de alapvető közgazdasági felismerés. Portugália annak a példája, hogy mindig csak annyit változtattak, amennyit az Európai Unió megkövetelt, és azon belül is csak a minimálisat. Miután azt a látszatot keltették, hogy ők már megfeleleltek, utána nem is tettek semmit. Ennek lett a következménye, hogy Portugáliában kevésbé hatékony az államigazgatás, igen keveset költenek kutatás-fejlesztésre, keveset fordítanak olyan típusú kiadásokra, amelyek a működő tőkét, a magántőkét az országba vonzanák, tehát hogy nyelveket beszélő, együttműködő munkatársakat magas szinten képezzenek, és emiatt viszonylag sok pénzt tudnak felhasználni anélkül, hogy ennek bármiféle haszna lenne, különösen közép- és hosszú távon. Portugália tehát annak a példája, hogy egy ország fölhasználja az uniós pénzeket, de az nem jelenik meg a nemzetgazdaság növekedésében, és még kevésbé a szegényebb rétegek körülményeinek a javulásában. Tehát nem az a jó EU-s politika, amely a maximális uniós pénzeket tudja lehívni, hanem az, amely az unió adta együttműködési lehetőségeket, szabályozási minőségjavulást arra használja fel, hogy a maga nemzeti gazdaságpolitikai céljait elérje.

És ehhez mi szükséges?

Az, hogy legyen nemzeti gazdaságpolitika, legyen nemzeti fejlesztési stratégia. Magyarország esetében sajnos nincs fejlesztési stratégia, van nemzeti fejlesztési terv, ez viszont kimondottan arra szűkül le, hogy hogyan lehet az uniós pénzeket felhasználni, ami csak egy igen kicsi része a stratégiának. Az uniós pénzek a nemzeti termék 0,5-1 százalékára rúgó összegeket jelentenek, ezzel szemben a 99-99,5 százalékot valami másból kell előállítani. Ha feltételezzük, hogy a támogatások multiplikatív hatása ötszörös, akkor a fennmaradó 95 százalékot kell valami másból előállítani. Tehát téves az, amit a közbeszédben hallunk, hogy az unió bőségszaruként lát el minket pénzzel, paripával, fegyverrel, nekünk csak rá kell ülnünk, s máris megnyertük a háborút. Arról van szó, hogy a világban nagyon erős gazdasági verseny van, s ahhoz, hogy ebben a versenyben helyt tudjunk állni, ahhoz mindenkinek – az országnak, a régiónak, a vállalatoknak – saját, önálló stratégiával kell bírnia.

Ha már a versenyképességnél tartunk, az EU keleti bővítése a lisszaboni célkitűzéseket hogyan érinti?

Úgy látom, hogy az új tagállamok közvetlenül nem adnak sokat az uniós célok megfogalmazásához, ugyanakkor az Európai Bizottság rendszeres kimutatásaiban olvashatjuk, hogy az új tagállamok az élet egyes területein sikeresebbek, mint a régi

tagállamok. Például az infokommunikációs technológia alkalmazásában (ICT), az új munkahelyek teremtésében, sőt épp az ICT szektor által teremtett új munkahelyek létrehozásában. Ez mindenképpen fontos, mert a lisszaboni stratégia nem a régi célok egyfajta hruscsovista „utolérni-túlszárnyalni” megnyilvánulása, mint ahogy azt az angolszász sajtóban szokták megfogalmazni. Ez egy karikatúra. A lisszaboni stratégia arról szól, hogyan tudnak viszonylag szegény országok az ICT, a dereguláció, a pénzügyek, a tudás alapú társadalom lehetőségeivel élve gyorsabb növekedést létrehozni annál, mint ami más zsánerű, a versenyképességet figyelembe nem vevő gazdaságpolitika mellett lenne. Ez nekünk nagyon fontos, mert Romániának és Magyarországnak is nagy történelmi hátránya a fizikai infrastruktúra elmaradottsága, az utak, vasutak, repterek hálózatának kisebb mértékű kiépítettsége, és ehhez képest ad az ICT egy lehetőséget. Sok helyre nem kell odavinni a vasutat ahhoz, hogy valaki értéket tudjon termelni. Ha van telefon, akkor van internet, ha van internet, akkor már részt lehet venni kutatásokban, amelyek értéket teremtenek, s ebből az értékből utóbb tudnak maguknak finanszírozni vasutat, iskolát és sok más közszolgáltatást. Tehát óriási nagy lehetőség áll előttünk, hogy gyorsabb növekedést valósítsunk meg annál, mint amit történelmi lehetőségeink engednének. A lisszaboni stratégiának a lényege a versenyképesség középpontba állítása lenne. Ezen belül a fegyelmezett gazdálkodás, a rugalmas munkaerőpiac és a kutatás-fejlesztésnek a középpontba állítása lenne az a három mozzanat, ami lehetővé tenné, hogy a korábbi szegény országok gyorsabban növekedjenek, mint amit az általános fejlettségük számukra lehetővé tesz, azaz bizonyos értelemben Műnchhausen báróként tudják magukat hajuknál fogva kiemelni a mocsárból. Ami kiemelheti őket, az pedig az ICT, az európai közös pénz és az az intézményi környezet, amely lehetővé teszi, hogy megfelelő gazdaságpolitikai szabályozás mellett tartósan gyorsan tudjanak növekedni.

Van-e összefüggés gazdasági növekedés és politikai instabilitás között? Ezt különösen Románia kapcsán kérdezem, mivel a tartós kormányválság sorra háttérbe szorítja a reformok végrehajtását. Az, hogy konzerválódó politikai instabilitás mellett is lehet tartós gazdasági növekedést elérni, csak a politikusok álma, vagy ennek van gazdasági racionalitása is?

Láttunk arra példát, előbb Nyugat-Európában, majd Közép-Európában is, hogy a politikai bizonytalanságnak nem kell már a gazdaságra rossz hatással lennie. Ez elkezdődött Dániában, jó két évtizeddel ezelőtt, ahol egymást váltották a kormányok, majd folytatódott Olaszországban, ahol ellentmondásos és változékony volt a politikai élet. Hollandiában is gyakran váltják egymást a kormányok, és ezek az országok mindent egybevéve sikeresek voltak a gazdasági-társadalmi mutatók szerint. Az újabb időszaknak a tanulsága az, hogy bár Csehországban kilenc hónapon keresztül nem volt kormány, azért a cseh gazdaság mégis jól teljesített; ezt a gyorsuló kivitel mellett az is mutatja, hogy a cseh kamatláb alacsonyabb, mint az Európai Központi Bank kamatlába. Tehát az a bizonytalanság, ami az ország politikai életét jellemzi, nem terjedt át a gazdaságra. Hasonlót lehet elmondani Lengyelországról is, ahol egy bizonytalan politikai helyzet ellenére sem az infláció, sem az árfolyam, sem a kamat, sem az export tekintetében nem volt jelentős visszaesés, és e tekintetben Szlovákia is arra tűnik példának, hogy egy bizonytalan, sok tekintetben kiszámíthatatlan kormányzat nem kell a gazdaságra nézve is rossz hatással járjon. De ha az ember a jót keresi, akkor megtalálja a jót. Ezért ma már azt

lehet mondani, hogy Románia és Bulgária, mint érett demokráciák – legalábbis ahhoz képest, amit az unió kívüli országokban ismerhettünk meg –, el tudják viselni azt, hogy egy időszakban instabil a politikai felállás, de attól még a gazdaság jól működik. Az nyilvánvaló, hogy a nagy gazdasági reformok számára stabil kormányzatra van szükség, mert az általam felsorolt országokban – legyen szó Dániáról, Csehországról vagy Hollandiáról – azért nem került sor olyan nagyfokú intézményi reformokra, például az egészségügyben, a nyugdíjrendszerben vagy a bankok átalakításában, mint amekkora a posztkommunista országokban napirenden volt vagy még ezután fog napirendre kerülni. De mára már eljutottunk abba az ellentmondásos helyzetbe, hogy még a kormánynak a hiánya vagy instabilitása sem feltétlenül vált ki negatív gazdasági hatásokat.

Nyitó témánkhoz visszatérve, ez az Európa fölemelkedő Európa?

A lehetőség mindenképpen megvan benne. A gazdasági növekedés az elmúlt időszakban gyorsulásnak indult, a stabil pénz is hozzájárult ehhez. Az, hogy az euróvezetnek nyolcadik éve enyhe többlete van a fizetési mérlegében, azért azt mutatja, hogy nem volt ez annyira politikai ábrándozás, mint ahogy azt a tengerentúlon állították. Úgy gondolom, hogy látni kell Európában az előremutató elemeket, azt, hogy az alkotmányszerződés elutasításának ellenére az európai integráció bővülése halad előre, a biztonságpolitikától kezdve a közös pénzügyi szabályozáson át a szolgáltatások és az áruk szabad áramlásáig. Mindenhol látjuk, hogy ez az integrációs folyamat mind a mikro-, mind a középszinten halad előre, az emberek és a vállalatok szintjén különösen. Ebből következik az, hogy ha az ember a fajlagos mutatókat nézi – például a termelékenységet vizsgálja –, akkor Európa nem marad le az Egyesült Államok mögött. Lemarad a ledolgozott munkaórák tekintetében, lemaradunk a tekintetben, hogy hány éves korunkig dolgozunk, és lassan lemaradunk a bürokrácia miatt is. De Európa azért tartja az ütemet az élet számos területén, a pénz erejétől az innováción át a termelékenységig, s ezért én azt gondolom, hogy Európa a világ sok régiója számára továbbra is például szolgál – ez vonatkozik a környező országokra, Ukrajnától Marokkóig, de vonatkozik a világ más részeire is Afrikától Latin-Amerikáig vagy akár Délkelet-Ázsiáig, mert a békének és a stabilitásnak egy olyan szigete jött létre, amelynek az értékeit akkor is látni kell, ha nem is haladunk olyan lendülettel a szövetségi Európa irányába, mint ahogy az indokolt lenne, vagy ahogy azt az alapító atyák szeretnék volna.